

PSICHOAKTYVIŪJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMUI VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

Audronė Astrauskienė^{1,2}, Vytautas Gasperas¹, Renata Žibaitytė¹, Kęstutis Žagminas², Rimantas Stukas²

¹Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

²Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos institutas

Santrauka

Atsižvelgiant į tarpusavyje susijusius rizikos veiksnius (tėvų piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis, šeimos irimas, silpni ryšiai su šeima, mokyklos nelankymas), globos namuose augantys vaikai priskiriami vaikų rizikos grupei. Siekiant kryptingiau ir nuosekliau vykdyti Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 m. programos įgyvendinimo priemones, skirtas tikslinės rizikos grupėms, 2006 m. Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu, valstybinėse vaikų globos namų įstaigose buvo atliktas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tyrimas. Šio tyrimo metu siekta nustatyti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą ir vartojimo priežastis tarp 15–17 metų amžiaus vaikų.

Išsatinės tikslinės grupės apklausos metu pagal vaikų globos namų respondentams adaptuotą ESPAD tyrimų klausimyną apklaustas 631 vaikas (310 berniukų ir 321 mergaitė), gyvenantys valstybiniuose vaikų globos namuose. Tyrime dalyvavo 49 valstybiniai vaikų globos namai, pagal jų steigėjus – 28 apskričių vaikų globos namai (apklaustas 461 respondentas) ir 21 savivaldybių vaikų globos namai (193 respondentai). Duomenų analizė buvo atliekama naudojant SPSS/PC programinę įrangą.

Nustatyta, kad vaikai, kurie dažniau nelankė mokyklos ir turėjo žemesnius mokymosi įvertinimus, buvo linkę psichoaktyvias medžiagas vartoti dažniau. Respondentai, turintys daugiau psichoaktyvias medžiagas vartojančių draugų, šias medžiagas vartoja taip pat dažniau. Kuo labiau respondentai yra įsitikinę narkotikų vartojimo kenksmingumu, tuo rečiau juos vartoja.

Raktažodžiai: psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, narkotikų vartojimas, vaikų globos namai.

IVADAS

Daugiausia palyginamųjų duomenų apie jaunimo alkoholio ir narkotikų vartojimą teikia penkiolikamečių ir šešiolikamečių moksleivių apklausos. Vykdamas alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimo projektą (ESPAD), apklausos buvo atliktos 1995, 1999 ir 2003 m. 2003 m. apklausa [1] pateikia lyginamųjų duomenų iš 22 ES valstybių narių, Norvegijos ir buvusių šalių kandidačių (Bulgarijos, Rumunijos ir Turkijos). Kitos apklausos mokyklose, pavyzdžiui, Nyderlanduose, Švedijoje ir Norvegijoje, ir mokyklinio amžiaus vaikų elgesio sveikatingumo tyrimai HBSC taip pat yra informacijos apie narkotikų vartojimą tarp moksleivių šaltiniai, kurių duomenys labai panašūs [2].

ESPAD tyrimo duomenimis, Lietuvoje 1995 m. bandžiusių narkotikus buvo 3,2 proc. 15–16 metų moksleivių [3]. 1999 m. šis rodiklis padidėjo iki 15,5 proc. 2003 m. narkotikų vartojimas tarp 15–16 metų moksleivių stabilizavosi ir sudarė 15,6 proc. Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro (ENNSC) 2002 m. pranešime apie narkotikų situaciją Rytų ir Vidurio Europos šalyse pažymima, kad narkotikų vartojimas nuo 1995 m. iki 1999 m. Rytų ir Vidurio Europos šalyse padidėjo 2 kartus, Lietuvoje – 5 kartus [4].

Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimo 2003 m. ataskaitoje minima, kad asociacija tarp psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir šeiminės aplinkos yra kompleksinė, priklausanči nuo šalies, vartojamos medžiagos tipo, skirtingų šeiminės aplinkos elementų. Ryšių tarp dažnesnio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir gyvenimo su abiem biologiniais tėvais nerasta nė vienoje iš tyrimo dalyvavusių šalių. Padažnėjęs šių medžiagų vartojimas kai kuriose šalyse siejasi su gyvenimu kartu tik su vienu iš biologinių

*Adresas susirašinėti: Vytautas Gasperas,
Narkotikų kontrolės departamentas prie
Lietuvos Respublikos Vyriausybės,
Šv. Stepono g. 27, 03210 Vilnius.
El. p. vytautas.gasperas@nkd.lt*

tėvų, biologiniu tėvu ir patėviu. Tokie veiksniai, kaip tėvų priežiūros stoka, mokyklos nelankymas ir vyresnių brolių arba seserų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, buvo susiję su dažnesniu rūkymu, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo vartojimu beveik visose tyrimo dalyvavusiose šalyse. Rūko, marihuanos arba hašišo dažniau vartoją Europos paaugliai, kurie negyvena kartu su savo biologiniais tėvais [1].

ESPAD tyrimai įvairiose šalyse atskleidė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo sąsajos su mokyklos nelankymu ir prastu pažangumu dėsningumus. Dažnai pamokas praleidžiantys ir prastai besimokantys paaugliai yra labiau linkę vartoti psichoaktyvias medžiagas. Ryšio stiprumas tarp šių medžiagų vartojimo yra skirtingas, tačiau statistiškai patikimas visais atvejais. Todėl galima daryti išvadą, kad mokyklos nelankymas yra susijęs su padidėjusiu rūkymu, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo vartojimu [1].

Įrodyta, kad brolių ir seserų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas yra vienas stipriausių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui įtaką darančių veiksnių [1]. ESPAD tyrimai suteikia galimybę ištyrėti šio veiksnio ryšį 31 Europos šalyje. Rezultatai parodė, kad respondentai, turintys psichoaktyviųjų medžiagų vartojančių vyresnių brolių ar seserų, ir patys šių medžiagų vartoti yra dažniau linkę. Šis statistiškai reikšmingas teigiamas rūkymo, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo vartojimo dažnumo ryšys yra gautas 31 šalyje, išskyrus Farerų salas (nenustatyta statistiškai reikšmingo marihuanos arba hašišo vartojimo ryšio). Galima daryti išvadą, kad rūkančių, alkoholinius gėrimus ir marihuaną arba hašišą vartojančių vyresnių brolių arba seserų turėjimas yra susijęs su šių medžiagų vartojimo padažnėjimu.

Atsižvelgiant į tarpusavyje susijusius rizikos veiksnius (tėvų piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, šeimos irimas, silpni ryšiai su šeima, mokyklos nelankymas), globos namuose augantys vaikai priskiriami vaikų rizikos grupei [5, 6, 7, 8]. Siekiant kryptingiau ir nuosekliau vykdyti Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 m. programos [9] įgyvendinimo priemonės, skirtas tikslinės rizikos grupėms, 2006 m. Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu valstybinėse vaikų globos namuose įstaigose buvo atliktas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tyrimas. Šio tyrimo metu siekta nustatyti

psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą ir vartojimo priežastis tarp 15–17 metų amžiaus paauglių (toliau – VGN‘06) [10].

Tyrimo metu gauti duomenys tinkami palyginti su alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimo rezultatais. Vidurinių mokyklų moksleivių ir rizikos grupei priklausančių paauglių tyrimų rezultatų palyginimas suteikia galimybę įvertinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo skirtumus, pagrįsti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, skirtas šiai tikslinės rizikos grupei.

Tyrimo **tikslas** – įvertinti rizikos veiksnių įtaką psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumui. Vertinta mokyklos nelankymo, prasto mokymosi pažangumo, brolių, seserų ar draugų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizikos nesuvokimo įtaka.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Tikslinė grupė. Tėvų globos netekę valstybiniuose vaikų globos namuose gyvenantys 15–17 metų amžiaus paaugliai.

Apklauso metodas ir atlikimas. Anketinė apklausa atlikta 2006 m. vasario 27–kovo 16 dienomis. Ištiesinę tikslinės grupės apklausą atliko 17 prieš tyrimą specialiai apmokytų tyrėjų. Patalpose, kur buvo pildomos anketos, respondentai buvo tik su apklausas vykdžiusiais tyrėjais [37], kurie paaiškino, kaip pildyti anketas. Paaugliai anketas pildė patys, apklausos laikas neribotas. Respondentai užpildytas anketas galėjo įdėti į voką ir jį užklijuoti. Užpildytos 657 anketos, anuliuotos 26, duomenų analizei naudota 631 anketa.

Tyrimo instrumentas. Naudotas ESPAD tyrimų klausimynas, pritaikytas vaikų globos namuose gyvenantiems respondentams. Klausimynu šiame tyrimo naudotasi suderinus su Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projekto Europos mokyklose (ESPAD) direktoriumi ir koordinatoriumi.

ESPAD tyrimų klausimyną sudaro pagrindiniai klausimai, privalomi visoms projekte dalyvaujančioms šalims, ir pasirinktini, kuriuos šalys renkasi savanoriškai. ESPAD 03 tyrimams buvo siūlomi 4 pasirinktinių klausimų modeliai: integracijos, vartojančių tendencijų, psichosocialinis, teiginių ir normų. Kiekviena šalis turėjo išversti klausimyną į nacionalinę kalbą, atsižvelgdama į kultūrinę kontekstą, populiarius narkotikų „gatvės“ pavadinimus. Siekiant išvengti lingvistinio pobūdžio klausimų neatitikimų, rekomenduota nacionaline kalba gautus

1 lentelė. Respondentų socialinių demografinių požymių grupių pasiskirstymas pagal lytį

Skirstiniai	Vaikiniai (N = 310)		Merginos (N = 321)		Iš viso (N = 631)	
	N	%	N	%	N	%
Didieji miestai:						
Vilnius	18	5,8	15	4,7	33	5,2
Kaunas	31	10,0	26	8,1	57	9,0
Klaipėda	16	5,2	16	5,0	32	5,1
Šiauliai	13	4,2	5	1,6	18	2,9
Panevėžys	11	3,5	3	0,9	14	2,2
Didieji miestai, iš viso:	89	28,7	65	20,2	154	24,4
Kiti miestai	102	32,9	115	35,8	217	34,4
Rajonai	119	38,4	141	43,9	260	41,2
15 metų	46	14,8	34	10,6	80	12,7
16 metų	101	32,6	109	34,0	210	33,3
17 metų	163	52,6	178	55,5	341	54,0
Apskritys	218	70,3	220	68,5	438	69,4
Savivaldybės	92	29,7	101	31,5	193	30,6

klausimynų variantus išversti į anglų kalbą ir rastus neatitikimus ištaisyti.

Tiriamųjų charakteristika. Tyrime dalyvavo 49 valstybiniai vaikų globos namai, pagal jų steigėjus – 28 apskričių vaikų globos namai (apklaustas 461 respondentas) ir 21 savivaldybių vaikų globos namai (193 respondentai). 1 lentelėje pateiktų socialinių demografinių požymių grupių (respondentų lyties, vaikų globos namų padėties geografiniu atžvilgiu, respondentų amžiaus, vaikų globos namų steigėjo) skirstiniai tarpusavyje statistiškai reikšmingai nesiskiria.

Duomenų analizė. Duomenų analizė buvo atliekama naudojant SPSS/PC programinę įrangą. Reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Skirtumas vertintas kaip statistiškai reikšmingas, kai $p \leq 0,05$. Skirstinių normalumo dėsnių nustatymas buvo atliekamas remiantis vienos imties Kolmogorovo ir Smirnov testu (*1-Sample Kolmogorov-Smirnov test*). Skirstinio normalumo hipotezė atmesta, jei nustatyta $p > 0,05$. Intervaliniams kintamiesiems be skirstinio normalumo prielaidos ir ranginiams kintamiesiems taikytas Spearmano koreliacijos koeficientas. Hipotezė, kad kintamieji koreliuoja, laikyta pasitvirtinusia, jei koreliacijos koeficiento $p \leq 0,05$.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo vaikų globos namuose tyrimas parodė, kad nors kartą gyvenime bent vieno narkotiko yra bandęs beveik kas penktas (18,5 proc.) valstybiniuose vaikų globos namuose gyvenantis paauglys (21,1 proc. vaikų ir 15,9 proc. merginų) (N = 628). Bent vieno narkotiko per pastaruosius 12 mėnesių vartojo 11,9 proc. (14,0 proc. vaikų ir 10,0 proc. merginų) (N = 627), per paskutiniuosius 30 dienų – 7,3 proc. (N = 627) (10,4 proc. vaikų ir 4,4 proc. merginų, $\chi^2 = 8,301$, $df = 1$, $p = 0,004$) [10].

Tyrimo klausimynas suteikia galimybę rūkymo dažnumą analizuoti remiantis rūkymo kartų skaičiumi viso gyvenimo ir paskutiniųjų 30 dienų laikotarpiu, alkoholinių gėrimų vartojimo dažnumą – alkoholinių gėrimų vartojimo skaičiumi viso gyvenimo, paskutiniųjų 12 mėnesių ir paskutiniųjų 30 dienų laikotarpiu, narkotikų vartojimo dažnumą – viso gyvenimo laikotarpiu (2 lentelė).

Analizuojant 2 lentelėje pateikiamus duomenis pastebima, kad pusę nors kartą gyvenime narkotikų vartojusių vaikų globos namų respondentų yra bandę bent vieno narkotiko 1–2 kartus. Lyginant ESPAD 03 ir VGN 06 tyrimų rezultatus nustatyta,

2 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal rūkymo, alkoholinių gėrimų, marihuanos arba hašišo, amfetamino arba metamfetamino, ekstazio, heroino vartojimo dažnumą

Vartojimo bent kartą gyvenime kartai														
	0		1–2		3–5		6–9		10–19		20–39		40+	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tabako	97	15,4	81	12,9	52	8,3	33	5,2	28	4,5	27	4,3	311	49,4
Alkoholinių gėrimų	43	7,0	93	15,1	108	17,6	83	13,5	91	14,8	74	12,0	123	20,0
Marihuanos / hašišo	514	82,8	55	8,9	14	2,3	11	1,8	11	1,8	6	1,0	10	1,6
Amfetamino	580	94,0	24	3,9	5	0,8	1	0,2	3	0,5	1	0,2	3	0,5
Ekstazio	587	95,6	18	2,9	4	0,7	1	0,2	2	0,3	1	0,2	1	0,2
Heroino	604	98,4	6	1,0	0	0,0	1	0,2	1	0,2	1	0,2	1	0,2
Vartojimo per paskutiniąsias 30 dienų kartai														
Tabako	250	39,7	37	5,9	25	4,0	122	19,4	100	15,9	42	6,7	53	8,4
Alkoholinių gėrimų	210	36,5	214	37,2	79	13,7	38	6,6	23	4,0	9	1,6	3	0,5
Marihuanos / hašišo	579	94,6	18	2,9	4	0,7	7	1,1	1	0,2	0	0,0	3	0,5

kad didesnė ESPAD 03 respondentų dalis vartojo bent vieno narkotiko 3 ir daugiau kartų.

Daugiausia respondentų, 190 (33,5 proc.), mokėsi 9 klasėje, 8 klasėje mokėsi 130 (22,9 proc.), 10 – 127 (22,4 proc.), 11 – 71 (12,5 proc.) ir 49 (8,6 proc.) buvo 7 klasės moksleiviai. Atsakymų dažnis į klausimą, kurioje klasėje mokaisi, – 89,9 proc. (N = 567). Pagal praeito trimestro mokymosi pažangumą 44,3 proc. respondentų mokymosi vidurkis buvo 6–7,9 balo, 39,3 proc. – 4–5,9 balo, 10,8 proc. – 8–10 balų. 5,5 proc. respondentų mokymosi praeitą trimestrą vidurkis svyravo nuo 2 iki 3,9 balo.

55,0 proc. respondentų per paskutiniąsias 30 dienų buvo pabėgę iš mokyklos bent vieną dieną (N = 576), 47,2 proc. neatėjo į mokyklą bent vieną dieną dėl kitų priežasčių. Iš pabėgusių respondentų – 17,5 proc. neatėjo į mokyklą vieną, 12,5 proc. – dvi, 10,6 proc. – septynias dienas.

Daugiau nei pusės (58 proc.) apklaustųjų visi draugai rūko cigaretes, 43 proc. – vartoja alkoholinių gėrimų. 2,2 proc. respondentų nurodė, kad visi jų draugai vartoja bent vieno iš narkotikų, 4,9 proc. apklaustųjų nurodė, jog daugelis jų draugų vartoja bent vieno narkotiko, 25,6 proc. nurodė, kad ne-

daug arba keli draugai. Didžiausia dalis respondentų (64,8 proc.) nurodė, kad narkotikų nevartoja nė vienas iš draugų. 25 proc. visų respondentų nurodė, kad bent vienas draugas rūko hašišo ar marihuanos.

Daugiau nei pusė (55 proc.) respondentų, nurodžiusių, jog jie turi vyresnių brolių ar seserų, atsakė, jog pastarieji rūko cigaretes, 48 proc. – geria alkoholinių gėrimų, 25 proc. – būna girti, po 4 proc. – rūko marihuanos ar hašišo, vartoja ekstazio ir raminamųjų vaistų be gydytojo paskyrimo.

Respondentų nuomone, daugiausia rizikuoja tie asmenys, kurie reguliariai vartoja švirkščiamuosius narkotikus. Kad asmenys, vartodami šių medžiagų, labai rizikuoja, nurodė 77 proc. visų respondentų. Kad asmenys labai rizikuoja reguliariai vartodami inhaliantų, nurodė 76 proc., kokaino, kreko, ekstazio, GHB – po 75 proc. apklaustųjų. Mažiausiai rizikingas dalykas, apklaustų vaikų globos namų auklėtinių manymu, buvo rūkymas retkarčiais. Šitaip manė ketvirtadalis (25 proc.) respondentų.

VGN 06 gauti mažesni nei vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingi ryšiai tarp mokyklos nelankymo per paskutiniąsias 30 dienų ir rūkymo (Spearman's rho = 0,318, p < 0,001), alkoholinių

gėrimų (Spearman's rho = 0,308, $p < 0,001$), marihuanos arba hašišo (Spearman's rho = 0,271, $p < 0,001$) vartojimo kartais per gyvenimą. Vertinant kitų narkotikų vartojimą kartais per gyvenimą, statistiškai reikšmingai patikimi ryšiai rasti amfetamino arba metamfetamino (Spearman's rho = 0,164, $p < 0,001$), kreko (Spearman's rho = 0,096, $p = 0,022$), kokaino (Spearman's rho = 0,139, $p = 0,001$), ekstazio (Spearman's rho = 0,171, $p = 0,001$) ir aguonų ekstrakto (Spearman's rho = 0,101, $p = 0,016$). Tai reiškia, kad dažniau mokyklos per paskutiniąsias 30 dienų nelankę paaugliai ir šių psichoaktyviųjų medžiagų yra dažniau vartoję.

Analizuojant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumą pagal respondentų mokymosi pažangumą, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų trimestro pažymių vidurkio ir rūkymo (Spearman's rho = -0,139, $p = 0,001$), švirškčiamų narkotikų (Spearman's rho = -0,106, $p = 0,009$) ir aguonų ekstrakto (Spearman's rho = -0,164, $p < 0,001$) vartojimo dažnumo per gyvenimą. Kuo dažniau respondentai vartojo šių medžiagų, tuo jų trimestro pažymių vidurkis buvo žemesnis.

Analizuojant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumą per paskutiniąsias 30 dienų nustatyta, kad dažniau mokyklos per paskutiniąsias 30 dienų nelankę paaugliai dažniau rūkė (Spearman's rho = 0,366, $p < 0,001$), vartojo alkoholinių gėrimų (Spearman's rho = 0,326, $p < 0,001$) ir marihuanos arba hašišo (Spearman's rho = 0,214, $p < 0,001$), praeito trimestro pažymių vidurkis buvo žemesnis tų mokinių, kurie dažniau vartojo alkoholinių gėrimų (Spearman's rho = -0,159, $p < 0,001$) ir rūkė (Spearman's rho = -0,240, $p < 0,001$).

Remiantis VGN 06 tyrimo duomenimis, respondentai, kurių vyresnieji broliai ar seserys vartoja alkoholinių gėrimų (Mann-Whitney U = 26604,000, $p < 0,001$), marihuanos arba hašišo (Mann-Whitney U = 3885,000, $p < 0,001$), ekstazio (Mann-Whitney U = 4737,500, $p = 0,01$), pagal šių medžiagų vartojimą statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo tų, kurių vyresnieji broliai ar seserys šių medžiagų nevartoja arba apie jų vartojimą respondentai nežino.

Respondentų buvo klausta, kiek jų draugų vartoja tam tikrų medžiagų. Atsakymų variantai suskirstyti į kategorijas „niekas“, „keli“, „nedaug“, „daugelis“, „visi“. 3 lentelėje pateikiama skirtingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumo (gyvenime) priklausomybė nuo medžiagas vartojančių draugų.

3 lentelė. Skirtingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo atvejų gyvenime priklausomybė nuo šias medžiagas vartojančių draugų

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumas ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumas tarp respondentų draugų	Spearman'o rho	P <
Rūkymo	0,350	0,001
Alkoholio vartojimo	0,359	0,001
Marihuanos arba hašišo vartojimo	0,338	0,001
Amfetamino arba metamfetamino vartojimo	0,323	0,001
LSD arba kt. haliucinogeno vartojimo	0,238	0,001
Kreko vartojimo	0,194	0,001
Kokaino vartojimo	0,254	0,001
Ekstazio vartojimo	0,366	0,001
Heroino vartojimo	0,169	0,001
Haliucinogeninių grybų vartojimo	0,347	0,001
GHB vartojimo	0,233	0,001
Aguonų ekstrakto vartojimas	0,328	0,001

3 lentelėje gauti mažesni nei vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingai patikimi ryšiai, stipriausi vertinant rūkymo, ekstazio, marihuanos arba hašišo, amfetamino arba metamfetamino, haliucinogeninių grybų ir alkoholinių gėrimų vartojimą. Galima teigti, kad respondentai, turintys daugiau šių psichoaktyviųjų medžiagų vartojančių draugų, ir patys šių medžiagų dažniau vartoja.

„The Monitoring the Future“ tyrimas [11] atskleidė ryšius tarp narkotikų vartojimo rizikos suvokimo ir jų vartojimo. Pavyzdžiui, įsitikinimas, kad marihuana arba hašišas yra žalingi sveikatai, neigiamai koreliuoja su šio narkotiko vartojimo dažnumu. Šių ryšių aprašymas yra vienas iš „The Monitoring the Future“ tyrimo uždavinių. Tikėtina, kad narkotikų vartojimo dažnumas vaikų globos namuose taip pat priklauso nuo šių medžiagų vartojimo rizikos suvokimo. Respondentų buvo klausta, ar žmonės rizikuoja pakenkti sau (fiziškai ar kitaip), pabandę skirtingų narkotikų kartą ar du, ir reguliariai vartodami skirtingų

4 lentelė. Skirtingų narkotikų vartojimo dažnumo gyvenime priklausomybė nuo šių narkotikų pabandymo kartą ar du rizikos suvokimo

Narkotikų vartojimo dažnumas ir narkotikų vartojimo rizikos suvokimas	Spearman's rho	p
Marihuanos arba hašišo vartojimo	-0,349	0,001
Amfetamino arba metamfetamino vartojimo	-0,232	0,001
LSD arba kt. haliucinogeno vartojimo	-0,126	0,002
Kreko vartojimo	-0,155	0,001
Kokaino vartojimo	-0,163	0,001
Ekstazio vartojimo	-0,194	0,001
GHB vartojimo	-0,144	0,001
Švirksčiamųjų narkotikų vartojimo	-0,063	0,125

5 lentelė. Skirtingų narkotikų vartojimo dažnumo gyvenime priklausomybė nuo šių narkotikų reguliaraus vartojimo rizikos suvokimo

Narkotikų vartojimo dažnumas ir narkotikų vartojimo rizikos suvokimas	Spearman's rho	p
Marihuanos arba hašišo vartojimo	-0,229	0,001
Amfetamino arba metamfetamino vartojimo	-0,110	0,007
LSD arba kt. haliucinogeno vartojimo	-0,106	0,01
Kreko vartojimo	-0,158	0,001
Kokaino vartojimo	-0,163	0,001
Ekstazio vartojimo	-0,152	0,001
GHB vartojimo	-0,190	0,001
Švirksčiamųjų narkotikų vartojimo	-0,091	0,025

narkotikų. Atsakymų variantai suskirstyti į kategorijas „nerizikuoja“, „nedaug rizikuoja“, „vidutiniškai rizikuoja“, „labai rizikuoja“. 4 ir 5 lentelėse pateikiama skirtingų narkotikų vartojimo dažnumo (gyvenime) priklausomybė nuo šių medžiagų pabandymo ir reguliaraus vartojimo rizikos suvokimo.

Gauti mažesni nei vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingi ryšiai (išskyrus švirksčiamųjų narkotikų atvejį), stipriausi vertinant marihuanos arba hašišo ir amfetamino arba metamfetamino vartojimą. Reguliaraus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizikos suvokimo atveju taip pat gauti statistiškai reikšmingi ryšiai, stipriausi vertinant marihuanos arba hašišo ir GHB vartojimą. Galima daryti išvadą, kad labiau įsitikinę šių narkotikų vartojimo kenkiančiu poveikiu respondentai šių narkotikų vartojimą rečiau.

Kiekvienoje iš 32 ESPAD ataskaitas teikiančių šalių rasta teigiama koreliacija tarp mokyklos nelankymo ir rūkymo, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo vartojimo [1, 12] (1 pav.). Silpniausia koreliacija Estijoje ir Austrijoje, mažesnė nei vidutinio stiprumo (išskyrus alkoholinių gėrimų vartojimą) – Prancūzijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Bulgarijoje. Stipriausia koreliacija tarp mokyklos nelankymo ir marihuanos arba hašišo vartojimo yra

Islandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Čekijoje, Prancūzijoje ir Slovakijoje, alkoholinių gėrimų vartojimo – Airijoje, Lietuvoje, rūkymo – Lietuvoje, Ukrainoje ir Rumunijoje.

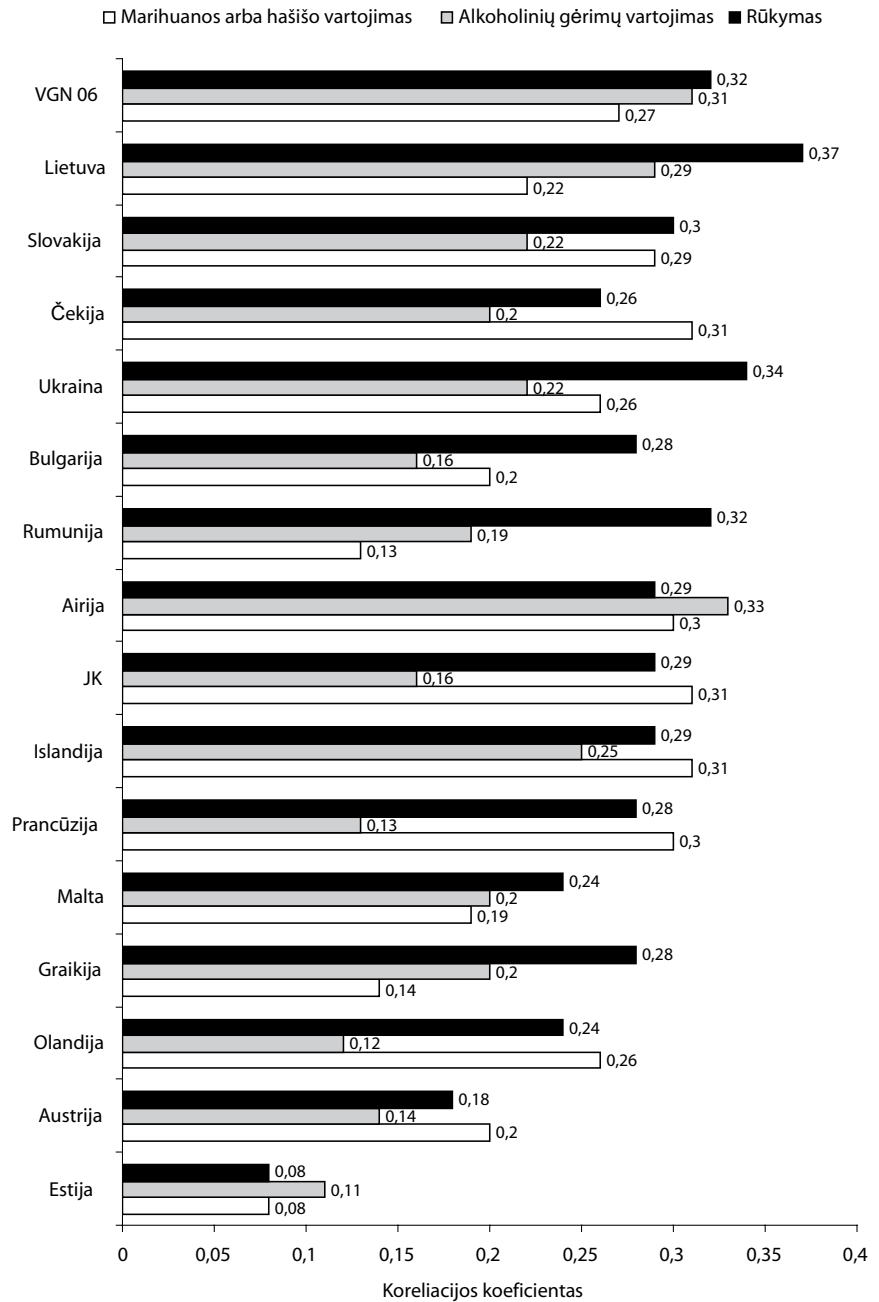
Ryšio stiprumas tarp šių medžiagų vartojimo yra skirtingas, tačiau statistiškai patikimas visais atvejais. Todėl galima daryti išvadą, kad mokyklos nelankymas yra susijęs su padidėjusiu rūkymu, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo vartojimu.

Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad vaikų globos namų įstaigose psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas plinta, paplitimo ir vartojimo priežastys įvairios, todėl ir prevencijos priemonės turi būti įvairios, skirtos ir vaikų globos namų įstaigoms, ir visai visuomenei. Neabejotinas dėmesys turi būti skiriamas švietimo politikai. Vaikams ir jaunimui turi būti diegiamos esminės žmogiškosios vertybės, ugdoma pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, tapatumo ir priklausymo bendruomenei suvokimas, pagarba kultūrai, socialinėms ir dvasinėms vertybėms. Skirti dėmesį teisiniam vaikų švietimui ugdymo įstaigose, per visuomenės informavimo priemones, alkoholio, narkotinių medžiagų nevartojimui propaguoti. Vykdyti aktyvią užimtumo ir socialinę politiką. Rūpintis jaunimo mokymusi ir užimtumu, sudaryti sąlygas

įgyvendinti konstitucinę vaikų teisę ir pareigą mokytis, skatinti vaikų ir jaunų asmenų įtraukimą į visuomeninę veiklą ir sveiką gyvenseną, plėtoti teikiamų socialinių paslaugų tinklą asmenims, kurie yra socialiai pavojingose rizikos grupėse. Pirminę narkomanijos prevenciją vaikų globos namų įstaigose būtina derinti su alkoholio ir tabako vartojimo prevencija, grindžiant darniu ugdyimu vaikų globos namuose, mokykloje ir bendruomenėje. Narkomanijos prevencija gali būti maksimaliai veiksminga, jei vykdomos priemonės pagrįstos moksliniais tyrimais, mokslinių tyrimų išvadomis.

IŠVADOS

1. Gauti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp mokyklos nelankymo ir rūkymo, alkoholinių gėrimų ir marihuanos arba hašišo, amfetamino, ekstazijos vartojimo. Dažniau mokyklos per paskutiniąsias 30 dienų nelankę paaugliai gyvenime šių psichoaktyviųjų medžiagų yra vartoję dažniau.
2. Analizuojant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo dažnumą pagal respondentų mokymosi vidurkį, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų trimestro pažymių vidurkio ir rūkymo, alkoholinių gėrimų vartojimo dažnumo. Dažniau rūkiusių ir alkoholinių gėrimų vartojusių moksleivių praeito trimestro vidurkis buvo žemesnis.
3. Respondentai, kurių vyresnieji broliai ar seserys vartoja alkoholinių gėrimų, marihuanos arba hašišo, ekstazijos, pagal šių medžiagų vartojimą statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo tų, kurių vyresnieji broliai ar seserys šių medžiagų nevartoja.

1 pav. Rūkymo, alkoholio ir marihuanos arba hašišo vartojimo dažnumo priklausomybė nuo mokyklos nelankymo (ESPAD projekte dalyvaujančiose šalyse ir VGN 06)

4. Respondentai, turintys daugiau psichoaktyviųjų medžiagų vartojančių draugų, šių medžiagų vartoja dažniau. Rūkymo, ekstazijos, marihuanos arba hašišo, amfetaminų, haliucinogeninių grybų ir alkoholinių gėrimų vartojimo statistiškai reikšmingi ryšiai buvo stipriausi.
5. Kuo labiau respondentai yra įsitikinę narkotikų vartojimo kenksmingumu, tuo rečiau jų vartoja.

Straipsnis gautas 2009-02-18, priimtas 2009-04-30

Literatūra

- Hibell B. The 2003 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm, Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, 2004.
- Conducting School Surveys on Drug Abuse – United Nations Office on Drugs and Crime. Global Assessment Programme on Drug Abuse (GAP) Toolkit Module 3, Austria, 2003.
- Davidavičienė AG. Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje. Vilnius, 2004.
- 2002 Annual report on the state of the drugs problem in the European Union and Norway. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2002.
- Raslavičienė G. Globos institucijose augančių vaikų, kurių pažeisti socialiniai ryšiai, mišrių elgesio ir emocijų sutrikimų vertinimas. Visuomenės sveikata. 2001;1(14).
- The impact of substance abuse on foster care. Connect for Kids (1999), 2005.
- Richard Muscat. Biomedical research in the drugs field, 2006.
- Ollie. Patterns of substance use among older youth in foster care. Drug and Alcohol Dependence. National Institute on Drug Abuse research monograph, 2005.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. IX-2110 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004;58-2041.
- Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės metinis pranešimas „Narkomanijos situacija Lietuvoje 2006“. Vilnius, 2006.
- Johnston LD. The aims and objectives of the Monitoring the Future study and progress toward fulfilling them. Third ed., Monitoring the Future occasional paper No 52 (Ann Arbor, Michigan, Institute for Social Research), 2001.
- Cannabis, alcohol, tobacco and other drugs in late teens: level of use and latest evolutions 2003 ESCAPAD survey. "Trends" newsletters, 2004 September; 39.

Factors influencing the use of psychoactive substances in orphanages

Audronė Astrauskienė^{1,2}, Vytautas Gasperas¹, Renata Žibaitytė¹, Kęstutis Žagminas², Rimantas Stukas²

¹Drug control department under the Government of the Republic of Lithuania

²Vilnius university Faculty of Medicine Public Health Institute

Summary

In spring 2006 on the initiative of the Drug Control Department under the Government of the Republic of Lithuania a representative survey of prevalence of psychoactive substance use in orphanages was conducted (hereinafter – VGN 06 Survey). The survey covered 631 respondents from 49 orphanages in municipalities and counties of Lithuania and sought to improve the understanding of the prevalence of psychoactive substance use and designing the drug prevention interventions in social risk groups, such as adolescents living in orphanages.

The Survey was conducted under the standardized methodology of ESPAD, surveying all children in the 15-17 age group who live in orphanages of local governments and counties upon their agreement to participate in the Survey.

Any illicit drug at least once in their lifetimes was tried more frequently by VGN 06 rather than respondents of the ESPAD 03 survey. According to ESPAD 03, a bigger part of experimenting with some kind of illegal drugs, were found in VGN 06 respondents. A bigger part of ESPAD

03 respondents have used some kind of illicit drug for 3 or more times.

More frequent use of psychoactive substances is associated with higher levels of truancy and poorer school performance. More frequent use of psychoactive substances is also associated with having an elder family member using some particular drug substance. Beliefs about the harmfulness of psychoactive substance use are inversely related to the prevailing use of these substances.

Keywords: use of psychoactive substances, drug use, adolescents, orphanages.

Correspondence to Vytautas Gasperas,
Drug control department under the Government
of the Republic of Lithuania,
Šv. Stepono 27, LT-03210 Vilnius, Lithuania.
E-mail: vytautas.gasperas@nkd.lt

Received 18 February 2009, accepted 30 April 2009